

bezvremenskim na pr. pripovjedački prezent, aorist i dr. ili futurski aorist, kad prvi kazuju radnju u prošlosti, drugi u budućnosti? Bezvremenski su, jer su svezvremenski — stvarno gnomski i kvalifikativni oblici.

11. Najzad, određivanje pojma atributa i apozicije. Koliko god je prof. M. Stevanović naučno ispravno odredio diferenciju tih dvaju pojmova i to ilustrativnim primjerima dokumentovao, ipak je, možda, bar za školske gramatike, preteško diferencirati pojmove: *atribut*, *apozicija*, *atributna apozicija* i *apozitiv*. Stevanović (Funk. gram., 30—33) razlikuje pored predikativne veze (odnosa) u rečenici još i atributivnu i apozitivnu. Atributivna je veza (odnos), kad »pokazujemo osobine njihove (tj. predmeta i pojava) koje su unutrašnji deo njihov, kao njihov stalni sastavni činilac: . . ., *ve-seo ptičji cvrkut*, . . .; ili ih određujemo odnosom prema drugim licima i predmetima, dakle onim što je izvan njih: *moj brat*, *tvoja majka*, *njegova sestra* — odnos prema govornim licima.« Apozitivnom vezom (odnosom) »ponavljam o iskaze o predmetima i pojavama, ponovo ih određujući s druge tačke gledišta: A kad okrenusmo *novim pravcem*, *uzanim seoskim putem*, kola usporiše hod. — *Ona*, *njegova majka*, *zaplaka*. — *Sava*, *naša najduža reka*, uliva se u Dunav kod Beograda. — Dok u atributivnoj sintaksičkoj vezi (str. 31.) imamo upravni i zavisni član (podređenost), u apozitivnoj sintaksičkoj vezi članovi su naporedni (priređenost). Apozitivni sintaksički odnos imaju i rečenični članovi koji se ponavljaju (tzv. istoimeni članovi) i rečenični članovi u nabranjanju.« (Str. 32.) Možda bi se moglo i jednostavnije objasniti. Svakako postoji zajednička crta atributu i apoziciji: logički, oboje sužava pojam označen imenicom; sintaktički, oboje je bliža odredba imenici. Prema tome, sve to zahtijeva još detaljniji studij.

Ovim referatom nije, razumljivo, iscrpena građa, a ne mislim ni da su data rješenja jedino moguća, ali sam uvjeren, da je ujednačenje potrebno. Mislim, da se taj posao ne može odmah ovdje obaviti, ali se, svakako, može sada ovdje zauzeti stav prema tom pitanju.

AKCENAT SRPSKOHRVATSKOG KNJIŽEVNOG JEZIKA I NJEGOVA NASTAVA U ŠKOLI

Uaso Tomanović

U našem jeziku postoji velika raznovrsnost u izgovoru riječi, jer pored relativno velikog broja glasova ne samo da imamo četiri različita akcenta koji mogu stajati na različitim slogovima, nego se i nenaglašeni vokali mogu izgovarati različito po kvantitetu, kao kratki ili kao dugi, te intonacija riječi može biti različita i kada one imaju isti akcenat na istom slogu: *djevōjka*, *rūčica*, i t. d., čime se omogućilo da se dobiju mnogobrojni akcenatski tipovi

riječi. Osim toga jedna ista riječ u promjeni može da mijenja akcenat ili dužinu nenaglašenog vokala, ili jedno i drugo: *žena, žènē, žèno, žénā; nōc, nōci, nōci, nōci; skōčiti, skōčim, skōčivši*, i t. d. U vezi sa susjednom riječi, riječ može izgubiti svoj akcenat ili ga dobiti od druge riječi u istom ili promijenjenom obliku: *ōči, ū oči; kùća, ū kući; lišće ū lišće* i t. d. Iz ovih poznatih činjenica vidimo koliko je težak naš akcenat za onoga koji ga nije naučio kao dijete sa svojim maternjim jezikom. On je težak ne samo za strance, nego i za one koji su iz područja naših dijalekata u kojima se akcenat razlikuje od književnog jezika. Te su razlike dosta velike, jer ne samo da se riječi mogu razlikovati po akcentu ili akcenatskom mjestu (*ženà* ili *žèna* mjesto *žena, trāvà* ili *trāva* mjesto *tráva*), nego i sam akcenat po svojoj prirodi može biti drukčiji od književnog (čakavski akut ili dinamični akcenat u govorima istočne Srbije). Pripadnici nekih govora, kao čakavskih, u kojima se čuva stari akcenat, kakav je nekad bio u hercegovačkom do XV vijeka, mogu bez velikog napora naučiti književni akcenat. Njima je dovoljno izvršiti prenos akcenta koji se izvršio u hercegovačkom od XV vijeka i promjenu čakavskog akuta uglavnom u dugosilaznim, a zatim akcenat prenijeti po pravilu kako su preneseni i ostali dugosilazni akcenti: *junāk > junāk > jùnāk*. Najteže je onome koji govori dijalektom u kojemu su se izvršile promjene akcenta ali tako da su se izgubile stare razlike, jer su riječi koje su nekada imale različite akcente postale iste, kao na pr. *žèna, rìba* (čak. *ženà, rìba*) mjesto *žena, rìba*. Onaj koji govori takvim dijalektom mogao bi pomisliti za akcenat *žèna* da je to stari akcenat kao u *rìba*, pa da je takav i u književnom jeziku. Iz ovoga se vidi koliko je potrebno da nastavnik poznaje istoriju akcenta i njegove osobine u pojedinim dijalektima. Različit je odnos raznih dijalekata prema književnom jeziku, pa mora biti različit i postupak u obuci, prema tome iz kojeg je kraja učenik koji se podučava. Da bi mogao postignuti cilj, potrebno je da nastavnik vlada pravilnim književnim akcentom, da poznaje odnos akcenatskog sistema govora učenika prema akcenatskom sistemu književnog jezika i, osobito, da umije razlikovati akcente po intonaciji i po njihovom trajanju. Ovo sve potrebno je da nauče i učenici. Ako neko izgovara riječi sa pravilnim književnim akcentom, to još ne znači da on umije razlikovati da li se u njima glas pri njihovom izgovoru podiže ili spušta. Ako na te razlike nije upozoren, ako ih nije zapažao i u tome se zapažanju vježbao, on ne može imati pojam o tim razlikama, iako ih vrši pri govoru, isto onako kao što bez takvog rada ne može dobiti pojam o razlikama u boji pojedinih glasova i njihovoj specifičnoj visini u tonu, iako to sve pravilno izgovara. O svemu tome on ima jezičko osjećanje, ali ne i saznanje. Međutim potrebno je da se zna i jedno i drugo. Da li je to postignula naša škola?

Poznavanje akcenta sporo se razvijalo. I sam Vuk u početku nije bio načisto sa razlikama koje postoje među akcentima i nije vidio razliku među

kratkosilaznim i kratkouzlaznim, iako ih je pravilno izgovarao, što znači da je ipak imao potsvjesno jezičko osjećanje o njima. S vremenom se akcentu davala sve veća važnost i u nauci i u nastavi. U školskim čitankama je označavan akcent u nekim štivima. U gramatikama za srednje škole govori se o akcentima. Na univerzitetima uči se istorija akcenta od vremena praslovenskog jezika, i ranije, do danas, ali je ipak pitanje ne samo koliko je znanje koje iznesu učenici iz srednje ili stručne škole, nego i koliko je znanje onih koji dobijaju kvalifikaciju nastavnika. U vremenu prije rata u srednjoj školi redovno sam provjeravao znanje svih novih učenika u nižim i u višim razredima, ali rijetki su bili slučajevi kad sam mogao naći nekoga koji je mogao po sluhu razlikovati akcente. Na univerzitetu bio je isti slučaj sa studentima. Poslije rata na skopskom univerzitetu, radeći sa studentima iz različitih republika, našao sam prilikom upoznavanja sa njihovim znanjem za vrijeme vježbi iste nedostatke, a među vanrednim studentima (među kojima je bilo i učenika sa gimnazijom i sa učiteljskom školom, pa i sa pedagoškom školom i višegodišnjom nastavničkom praksom) bilo ih je koji su se na ispitu pravdali da nemaju sluha i da ne mogu razlikovati akcent. Postoji mogućnost da student svrši studije iz jezika, a da ipak ne iznese znanje iz onoga što je u akcentu osnovno. On može vrlo dobro naučiti za ispit mnogo pravila o akcentu, o njegovom kvalitetu i kvantitetu, o mijenama kroz koje je prošao u toku starije i novije istorije jezika, a da ne zna da po sluhu razlikuje akcente.

Zapostavljanju akcenta doprinijelo je na prvom mjestu to što se u pismu akcent ne označuje, pa onaj koji piše može sasvim pravilno napisati što hoće, a da ne napravi ni jednu pogrešku, iako nema pojma o akcentu. Uzrok ovom zapostavljanju akcenta je i u tom, što u našem književnom jeziku postoje akcentatske varijante nekih riječi, a nije određeno koji akcent treba smatrati kao redoviti. Osim toga u stranim riječima akcent je vrlo kolebljiv. Te riječi u mnogim slučajevima i bolji poznavaoči jezika izgovaraju proizvoljno na različite načine. Ovom zapostavljanju doprinijela je i kolebljivost u tome da li treba prenijeti akcent na prijedlog ili ne. Pored proizvoljnosti u izgovoru ovih riječi mnogi misle da proizvoljno mogu izgovarati i druge riječi. Dalje, uzrok je i u tome što u jezicima naroda od kojih smo mi primali znanja iz metodike ne postoji raznolikost akcenta po intonaciji kao kod nas, pa se u metodikama nastave tih jezika o tome ne govori. Međutim akcent je važna osobina jezika. Ko ne zna akcent, ne može pravilno izgovoriti ni jednu rečenicu. Po programima za osnovnu školu traže se od I razreda vježbe u pravilnom izgovoru. A kako se može zamisliti pravilan izgovor kod djece koja govore neknjiževnim akcentom, ako učitelj ne vlada pravilnim akcentom i ako nije sposoban da zapazi i ispravi pogrešni akcent svoga učenika? U gramatikama za srednju školu govori se na više mjesta o vrstama akcenta, o akcentu pojedinih vrsta riječi, ali ako

neki nastavnik ne zna razlikovati akcente, kako će to objasniti učenicima i kako će ih uvježbati?

Predajući srpskohrvatski jezik u gimnaziji, uvjerio sam se da učenici I razreda lako nauče akcenat. U tom razredu već na prvom času tumačenja veliki broj učenika pokazivao je sposobnost da pravilno odgovori na pitanje na kojem se slogu nalazi akcenat i kakvim su akcentom izgovorene pojedine riječi. Učenici II razreda postizali su to nešto sporije, učenici III razreda još teže, a učenici IV razreda vrlo teško. U V razredu i višim razredima samo poneki učenik mogao je da to postigne, dok ostali nijesu bili sposobni da to postignu u granicama vremena koje mi je stajalo na raspoloženju za ponavljanje gradiva iz ranijih razreda u kojima se mora preći opširno gradivo iz teorije i istorije književnosti. Pošto me je to pitanje zainteresovalo, održao sam u toku šk. god. 1935 predavanja u dva najstarija razreda osnovne škole, vježbaonice učiteljske škole u Dubrovniku, da vidim da li će i djeca tog uzrasta moći da to tako brzo postignu. Rezultat je bio isti kao u I razredu gimnazije, možda i bolji. U toku god. 1946 održao sam predavanja u tri najstarija razreda Krajiške osnovne škole u Zagrebu i postigao sam isti rezultat iako su uslovi bili različiti, jer se u Dubrovniku govori hercegovačkim dijalektom a u Zagrebu su bila djeca sa područja kajkavskog dijalekta. Iz svega ovoga vidi se da djeca do 11,12 godine mogu lako da nauče razlikovanje akcenta, da od toga vremena do 14 godine njihova sposobnost tog razlikovanja naglo opada i da se posle toga vremena u tome teško uspijeva, pa da bi prema tome učenje akcenta trebalo da počne mnogo ranije nego što je to do sada bilo predviđeno školskim programima. I poslije toga vremena akcenat se može naučiti. U radu sa studentima skopskog univerziteta uvjerio sam se da se u tome može postići znatan uspjeh, ali ne kod svih. Pitanje je koliko je tačno tvrđenje pojedinaca da su potpuno nesposobni da zapaze te razlike.

Interesantno je da se sposobnost za razlikovanje akcenata gubi baš u vrijeme kada nastaje i promjena u glasovnom organu (mutacija glasa) i druge fiziološke promjene. Poznato je da djeca lakše i bolje nauče pravilan izgovor drugog jezika nego odrasli koji glasove drugih jezika zapažaju kroz fonetski sistem svog jezika, koji se u njihovoj svijesti učvrstio, a to znači da djeca glasove stranog jezika jasnije i tačnije zapažaju. Ovo se potvrđuje i time što djeca i akcenat bolje zapažaju nego odrasli koji tu sposobnost nijesu održali i razvili. Preko utvrđivanja vremena kada kod djece slabi sposobnost razlikovanja i učenja akcenta, mi možemo bolje utvrditi u kojem vremenskom razmaku kod učenika uopšte oslabljuje sposobnost postizanja pravilnog izgovora i svog književnog i stranih jezika.

Nastavu akcenta počinjao sam pronalaženjem razlika u duljini vokala što učenici vrlo lako i brzo postižu. Učenici sami opaze odmah da je vokal u reči grād kraći nego u riječi grād, a tako i u drugim riječima. Zatim sam

nastojao da učenici dobiju pojam o razlici između naglašenog sloga i ostalih nenaglašenih. I to se postiže vrlo lako i brzo. Zatim sam prelazio na razlikovanje vokala po akcentu. Učenici uviđaju lako da postoji razlika između riječi sa različitim akcentom, mogu lako uvidjeti razliku u njihovom kvantitetu, ali za razliku u intonaciji potrebna su im posebna objašnjenja i vježbe.

Pri objašnjavanju akcenata upotrebljavao sam uvijek nazive kratkosilazni, kratkouzlazni, dugosilazni, dugouzlazni, jer se tim nazivima tačno obilježava priroda akcenta, a pri tumačenju sam uvijek polazio od tačne pretstave tih akcenata. Pored izraza viši i niži ton upotrebljavao sam i izraze tanji i deblji glas, jer se oni u narodu upotrebljavaju, ali te nazive sam upotrebljavao samo uzgred kao pomoćno sredstvo da objasnim što je viši a što niži ton, u koliko sam opazio da učenici to ne znaju. Objasnjavajući da se glas penje u naglašenom vokalu, kazivao sam da nam izgleda kao da se glasom zavija kad se izgovara taj akcentat. Uvjerio sam se da je ta metafora osobito uspješna u ovom objašnjavanju.

Poznato je da se akustični utisci najčešće iskazuju kao vizualni, pa se govori o svijetlim i tamnim tonovima, o boji glasa, o njegovoj visini i t. d. U našem narodnom jeziku kaže se da neko ima tanak ili debeo glas. Glagol viti, zavijati pored svog osnovnog značenja vizualne pretstave nečega što se u prostoru svija (»ona vije tri vijenca«) ima u našem jeziku i značenje auditivne pretstave sa značenjem »zavijati, kao vikati i jaukati« (... »čuje negde da neko zavija i plače«). Ovakvo značenje ima i glagol *vijati*. Pored značenja »vijati pšenicu«, »vije snijeg« postoji i auditivno značenje, pa se kaže i za psa ili vuka da vije ili zavija. Ovo se osniva na psihološkoj činjenici da zvuk koji se postupno podiže i spušta pravi na nas utisak sličan utisku koji na nas pravi pokret, ili linija koja se postupno podiže i spušta, odnosno svija. Ovdje su se zapravo zbog glasovne promjene *y > i* pomiješali korijeni *vi-* i *vy-*, ali nema sumnje da se ovdje polazi od pojma zavijanja u njegovom osnovnom značenju. Da i u dinamičnom pogledu podizanje i opadanje snage pravi isti utisak, vidi se iz izraza za osjećaj bola »zavija mi u truhu, na srcu«, gdje se tako zamišlja pojačavanje i slabljenje bola, odnosno naizmjenično, grčevito stezanje mišića i popuštanje te zategnutosti. I ovo treba imati u vidu, jer se u izgovoru akcentovanog sloga vrše dinamičke i tonske promjene. Pri izgovoru uzlaznog akcenta ton se u granicama naglašenog sloga samo podiže, pa prema tome tu se ne bi očekivao utisak nečega što se savija, ali pri tom izgovoru ekspiratorna snaga raste, a zatim opada, i to je činjenica koja na nas pravi utisak savijanja. S muzičke strane, istina, zvuk se tu samo podiže, ali to podizanje dopire do početka slijedećeg sloga čiji se početak izgovara istim tonom kao i svršetak prvog, a dalje se ton spušta, tako da u pogledu intonacije obadva sloga prave jednu cjelinu (zbog čega se govori o dvosložnosti uzlaznog akcenta), jedan

talas, koji se u prvoj svojoj polovini podiže a zatim spušta. U tome i jest uzrok što mnogi učenici koji nijesu dobro obučeni, na pitanje kakav je akcenat neke riječi sa uzlaznim akcentom, na primjer tráva, odgovaraju da je silazni akcenat. Oni zapažaju obadva sloga kao jednu cjelinu, a pošto se u drugom slogu glas spušta, njima se čini da to spuštanje pripada akcentovanom vokalu. Zbog toga je potrebno upozoriti učenika da svrati pažnju samo na akcentovanje sloga. Ako tako postupi, učenik će u naglašenom slogu opaziti samo muzičko povišavanje glasa, jer se on muzički samo podiže u tom slogu, ali će osjećati i neko savijanje, s obzirom na dinamičku stranu i s obzirom na drugi slog koji ipak ne ostaje bez uticaja na utisak koji pravi naglašeni slog. Silazni akcenti ne prave utisak nečega što se savija ni kad se uzmu sami za sebe ni u vezi sa slijedećim slogom. To je zbog toga što kod tih akcenata postoji samo dinamičko slabljenje koje ide paralelno sa spuštanjem tona, a slijedeći slog ne pravi sa prethodnim nikakvu užu vezu od one koja postoji među ostalim vokalima. Zato se djeci može reći da je akcenat u kojemu se osjeća zavijanje glasa uzlazan, a gdje nema toga zavijanja da je silazan. Pri objašnjavanju njihove intonacije i razlike među njima treba navoditi primjere. Zato su osobito zgodni različiti oblici jedne iste riječi, kao na pr. Péro, Pêro; Péšo, Pêšo; Míjo, Míjo; Jóca, Jôco; Míca, Míco; Mára, Mâro; Káca, Kâco; Míco, Míco, i t. d.; grâd grâdu, u grâdu; gláva, glávu; drága, drâgu, trážiti, trážim, i t. d. Učenici prema ovim riječima sami pronađu veći broj drugih primjeraka. Kad učenici nauče razlikovati ova dva akcenta, onda im se može kazati da postoje još dva akcenta, koji se od ovih razlikuju uglavnom samo po tome što im je vrijeme izgovora kraće, da dugouzlaznom (´) odgovara kratkouzlazni (˘), a dugosilaznom (ˆ) kratkosilazni (˝). I za ove akcente je najbolje dati primjere iz različitih oblika jedne iste riječi, za kratkouzlazni: četiri kònja, pet kónjā; jedna žèna, pet žénā; jedan lónac, dva lónca; skòčiti, skákati; za dugosilazni: jedna kùća, pet kûća; stàrac, stârca; jâk, jâči, i t. d. Za suprotnost po visini između ova dva kratka akcenta: žèna, žèno; dòbra, dòbrā; skòčiti, skòčim, i t. d. Inače teže se zapaža kretanje tona ovih akcenata zbog kratkog trajanja i zbog toga što je tu nešto manji interval intonacije, ali ipak djeca mogu da zapaze uzlaznost kratkouzlaznog akcenta. Jedino se ne može zapaziti silaznost kratkosilaznog akcenta, ali kad se on u svijesti drži u vezi sa dugosilaznim, vidi se njegova tonska istovjetnost sa tim akcentom, tim više što neki taj akcenat tako izgovaraju, da se on po trajanju približuje dugosilaznom akcentu, kao što se i kratkouzlazni ponegdje tako izgovara da se teško razlikuje od dugouzlaznog. U koliko bi neki učenik mijesao kratkosilazni i dugosilazni akcenat, najbolje mu je kazati da se kratkosilazni oštro izgovara, a ovaj se naziv inače može upotrijebiti u težim slučajevima, kad učenik ne može da nauči akcenat zbog starijeg uzrasta ili zbog slaba sluha, ali u ovom slučaju treba voditi računa

o tome kako učenik izgovara kratkosilazni akcenat, jer ako ga izgovara nešto duže, onda ga izgovara i bez oštrine.

I pravila koja važe za naš akcenat mogu se iskoristiti da učenik utvrdi akcenat riječi. Kad se pri određivanju akcenta jednosložnih riječi ima u vidu pravilo da na takvim riječima može stojati samo silazni akcenat, onda za određivanje akcenta riječi ostaje još samo da se odredi njegov kvantitet, a to nije teško. Kad se pri određivanju akcenta koji se nalazi na unutrašnjem slogu višesložnih riječi ima u vidu pravilo da na takvim slogovima može stojati uzlazni akcenat, onda za određivanje akcenta ostaje još samo njegov kvantitet. Pravilom se ne može odrediti jedino, ako je akcenat na prvom slogu višesložne riječi, jer na takvom slogu mogu stojati svi akcenti. Onaj koji ne zna kad akcenat skače na prijedlog, a kada ne skače, u ovom slučaju ne može na temelju pravila zaključiti kakav je tu akcenat, ali onaj koji zna kad akcenat skače, može to tačno utvrditi. Takvu riječ treba da uzme sa prijedlogom, pa da vidi da li akcenat na njega prelazi. Ako prelazi, to znači da je silazan, na pr. u lok. na *glávi* akcenat ne prelazi na prijedlog, što znači da je uzlazan. U akuzativima *nà glávu*, *nà kuću* prelazi, što znači da je silazan.

Učenik kojemu se hercegovački akcenat nalazi u materinskom jeziku mogao bi u toku svog čitavog školovanja držati svoje nastavnike u zabludi da zna razlikovati akcenat po sluhu kad bi se služio ovim pravilima, iako nije sposoban da ih razlikuje. Međutim razlikovanje po sluhu ipak je osnova za učenje akcenta, za njegovo objašnjavanje drugima, za razumijevanje promjena kroz koje je prošao, za razumijevanje ekspresivne fonetike i t. d. Pa ipak, ako neko ne može da po sluhu razlikuje akcenat, i ovakvo znanje znači dosta. Nastavnici koji nijesu naučili da po sluhu razlikuju akcente, u koliko ne bi mogli da to nauče, mogli bi u izvjesnoj mjeri ublažiti posljedice te praznine u svome znanju, ako bi se držali ovih pravila. Naravno to vrijedi samo za one koji govore pravilno književnim akcentom. Onima koji ne znaju pravilni akcenat, a ne umiju ga razlikovati po sluhu, dok tu prazninu ne popune, ne ostaje im ništa drugo nego da akcenat proglaše za beznačajnu osobinu jezika o kojoj ne treba voditi računa.

Ko nije kao dijete naučio pravilni akcenat, može ga u starijim godinama najlakše naučiti ako u školi nauči razlikovati akcenatski kvalitet i kvantitet po sluhu i pomoću slušanja pravilnog akcenta i paralelnog učenja pojedinih tipova riječi i njihovih promjena, a zato je potrebno dugo vrijeme i znatan napor. Ko to nije savladao, trebalo bi mu savjetovati da se ne posvećuje službi nastavnika srpskohrvatskog jezika, a u koliko bi imao naročitu naklonost, mogao bi uzeti neki strani jezik gdje je akcenat lakši.

Posljednji problem pretstavlja pitanje dužine nenaglašenih vokala, jer oni mogu da budu i kratki i dugi. Razlika između kratkog i dugog vokala lako se može opaziti, ali i tu je potrebna vježba.

Neka pravila o dužinama čvrsta su i odnose se na mnogobrojne slučaje. Takvo je pravilo o obaveznoj dužini dvaju posljednjih vokala u genitivu plurala (osim imenica ženskoga roda na konsonant, gdje je u tom padežu obavezno dug samo posljednji vokal). Zatim pravila o dužini vokala u prezentu, imperfektu, u određenim pridjevima i dr.

Ali treba voditi računa o tome da se vokali ne mogu produljivati bilo kako. Oni koji imaju te dužine vokala u svom maternjem govoru izgovaraju ih tako da čitava riječ pravi jednu jedinstvenu muzičku cjelinu, ali oni koji u tome nijesu izvježbani, a hoće da produže vokale na bilo koji način, lako izopače čitavu intonaciju riječi i ona djeluje ne kao nešto prirodno, nego kao nešto izvještačeno izgovoreno. Međutim utvrđeno je da se u jeziku vrši polagan proces gubljenja nenaglašenih dužina, da se one gube osobito po gradovima, pa bi se moglo postaviti pitanje, uolikoj bi mjeri bio obavezan izgovor tih dužina. Svakako dužina vokala u prvom slogu iza uzlaznog akcenta morala bi se izgovarati, jer je ona u vezi s njim, pošto se uzlazni akcentat muzički proteže i na slijedeći slog. Zbog toga bi se osjetilo kao nepravilnost, ako bi neko takve riječi izgovorio bez dužine nenaglašenog vokala. To važi osobito za dužine iza kratkouzlaznog akcenta.

Kao što se vidi iz navedenog, akcentat pretstavlja tešku zadaću za one koji ga nijesu naučili kao djeca sa materinskim jezikom, a i za njih pretstavlja veliku teškoću razlikovanje intonacije po sluhu, ako to nijesu naučili do dvanaeste, trinaeste godine. Međutim razlikovanje intonacije nije važno samo za nastavnike nego i za svakoga. U osnovnoj školi uče se osnovni elementi iz muzike već u prvom razredu, a osim toga u vezi s učenjem pisanja nastavnici vježbaju djecu u zapažanju raznih šumova i glasova. To bi trebalo povezati sa nastavom muzike, a u vezi sa šumovima trebalo bi objasniti djeci u čemu se sastoji uzlaznost i silaznost akcenta i u kakvom odnosu ona stoji prema muzičkim tonovima. Trebalo bi im objasniti da u muzici postoji pored nizanjanja redovitih tonova muzičke skale, koji se na pr. na violini izvode skakanjem prsta sa jednog mjesta na drugo, može prijeći sa nižeg tona na viši ili obratno i bez skakanja, povlačeći prst po žici do slijedećeg tona (glissando). Može im se kazati da se takva intonacija dobija u zvuku sirene, u glasovima životinja kad zavijaju, u uzvicima ljudi i t. d., pa da se takvi glasovi čuju i u riječima, kao na pr. kad se kaže da nešto *šumi*, *jéči*, *zvúči*, i t. d. Dalje ih se može vježbati da zapažaju i izgovaraju vokale s različitim akcentima, što se može lijepo uskladiti sa vježbama pravilnog govora i čitanja, što se zahtijeva po programu za prvi razred osnovne škole.

U vezi s ovim je i rečenički akcenat. Djeca treba da upoznaju vezu između riječi na kojoj se nalazi rečenički akcenat i značenja rečenice, da uvide da je tu riječ izgovorena ne samo jačim nego i višim tonom. Treba da uvide da na mjestu gdje je tačka nije samo pauza, nego da se tu glas i spušta (»završna kadencija«), da na mjestu gdje je zarez nije samo pauza, nego da se tu završetak izgovori nešto višim tonom koji svojim odnosom prema čitavoj rečeničkoj muzici pokazuje da tu govor nije svršen. Dijete to i inače potsvijesno opaža i ako čitajući glasno slučajno izgovori riječ pred tačkom bez završne kadencije, ono se povrati i ponovno izgovori tu riječ sa pravilnom intonacijom i dinamikom, samu ili zajedno s prethodnom da bi pokazalo da se tu rečenica završava. Učeniku treba svratiti pažnju i na izgovor riječi u upitnoj rečenici. Riječ na kojoj se nalazi rečenički akcenat u tom se slučaju izgovara višim tonom nego u iskaznoj rečenici. Ako se pitanje sastoji iz same jednosložne riječi koja može imati samo silazni akcenat, onda se i akcenat mijenja u uzlazni.

Sve ovo pomaže da se učenik povede u razumijevanje jezičke muzike a u vezi s tim mu i silaznost i uzlaznost akcenta postaje sve jasnija.

Razlikujući sve ove tonske nijanse on upotpunjuje u svijesti pretstavu u glasovima po visini. On dobija pojam i o sitnim tonskim jedinicama od onih koje se nalaze u muzičkim skalama, pa i od onih koji se nalaze u četvrttonskoj muzici. Dobija pojam o vezi između jezika i muzike, te dvije tvorevine čovječjeg duha koje su potekle iz istog izvora i upotpunjuje svoje razumijevanje muzike. Još više. Njegovo se čulo sluha razvija za sve savršenije zapažanje zvukova koji do njega dopiru iz okružujuće prirode, a na taj se način obogaćuje i uzavršava njegova svijest.

SLOVENSKI I MAKEDONSKI JEZIK NA SRPSKOHRVATSKIM SLAVISTIČKIM KATEDRAMA

Janez Rotar

Nakon Oslobođenja pojavila su se oko reorganizacije nastavnih programa na univerzitetima važna pitanja. Naročito na filozofskim fakultetima trebalo je obuhvatiti neka nova ili dotada zanemarena područja i predmete. Kao najakutnije ovo se pokazalo na povijesnim i filološkim grupama. Na slavističkim grupama ostalo je pitanje obima ostalih jugoslavenskih jezika i književnosti obično samo napola riješeno. Napola riješeno, što se tiče programa jugoslavenskih jezika i literature kao cjeline, koju treba obuhvatiti na slavističkim skupinama. Ako se pojavilo to pitanje, često se našao izgovor, kako je program već suviše opterećen i nema smisla gomilati na nj još sporedne predmete.